

Білоус Т. Й.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри цивільного права та процесу

Національного університету державної фіскальної служби України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто правове регулювання майнових правовідносин, досліджено їхні ознаки та види. Надано їх стислу характеристику. Досліджено невирішені питання та їх удосконалення.

Ключові слова: цивільне право, майнові відносини, власність, володіння, користування, розпорядження, суб'єкти, права, обов'язки.

Постановка проблеми. У наш час правове регулювання майнових відносин завжди актуальне, адже не можуть залишатися поза увагою дослідників права і обов'язки суб'єктів цивільних правовідносин.

Метою нашого дослідження є правовідносини, які виникають із приводу того чи іншого майна між їх учасниками.

Питання, пов'язані з визначенням ознак, предмета, методу приватного та публічного права, в різні роки досліджували такі українські вчені, як: Ч.Н. Азімов, Д.В. Боброва, В.І. Борисова, С.М. Братусь, О.В. Дзера, А.С. Довгерт.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком нашого суспільства ринкові відносини, інтеграція в міжнародну спільноту мають на меті змінити діюче законодавство, а саме щодо майнових відносин, які виникають між громадянами, юридичними особами, державними органами й утвореннями. Під майновими відносинами розуміють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з використанням різного майна (природних ресурсів, речей, робіт, послуг, грошових коштів та ін.). З вищевикладеного випливає, що майнові відносини різноманітні й можуть виникати в різних сферах життя держави [9, с. 78].

Даний вид відносин становить основу предмета цивільного права. Їхній склад визначений певним майном. Стаття 190 Цивільного кодексу України поняття «майно» визначає як особливий об'єкт, під яким розуміють окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [2].

Братусь С.Н. зазначає, що майнові відносини – це фактичні, економічні та соціальні відносини, що піддаються правовому регулюванню. Вони втілюють у собі товарне господарство, ринкову організацію економіки. Також відображають статистику певного господарства: відносини власності, матеріальних благ, що становлять передумову і результат товарообміну та динаміку; відносини переходу матеріальних благ, тобто процес обміну товарами (речами, роботами, послугами). Як бачимо, обидві ці дві сторони тісно поєднані та взаємообумовлені: товарообмін неможливий без присвоєння учасниками його об'єктів, а присвоєння в більшості випадків є результатом товарообміну [7, с. 153].

Варто зазначити, що на основі пануючої теорії відбувалося і розмежування майнових відносин, які регулює цивільне пра-

во, від тих, які є предметами інших галузей права. Так, С. Братусь назвав специфічну ознаку майнових відносин, що становить предмет цивільного права, – майнову самостійність їхніх суб'єктів [5, с. 54], а вчений С. Алексєєв – майново-розпорядчу самостійність учасників [3, с. 9], О. Дозорцев вважав таким критерієм ознаку, що відокремлена в обігу майна [6, с. 6]. На думку М. Єгорова, предметною ознакою є не характеристика учасників, майна, з приводу якого виникають відносини, а вартісний характер майнових відносин, що входить до предмета цивільного права [7, с. 12].

За своєю сутністю майнові відносини в цивільному праві – це товарно-грошові, економічні або, що ще точніше, виробничі відносини» [5, с. 4].

Д. Боброва вважає, що до предмету цивільно-правового регулювання відносять майнові відносини, що обумовлені використанням товарно-грошової форми в суспільстві. Таким чином, майнові відносини – це чітко визначені вольові відносини з приводу приналежності, використання чи переходу нерухомого і рухомого майна та інших матеріальних благ від одного суб'єкта до іншого [9, с. 79].

До ознак майнових відносин, які становлять предмет цивільного права, відносять те, що:

- вони характеризуються майновою відособленістю учасників. Вона надає можливість самостійно володіти, користуватися, розпоряджатися майном та нести самостійну майнову відповідальність за результати своїх дій. Їхня суспільна суть полягає в тому, що власник є уповноваженою особою. Він може зажадати від кожного, хто порушує його права, припинити порушення. Для права власності немає значення поведінка власника стосовно належного йому майна до того моменту, поки власник не вийде за межі дозволеного законом [11].

- вони носять платний характер, притаманний нормальному товарообміну, вартісним економічним відносинам. В товарно-грошових відносинах має відбуватися обмін рівними вартостями, тобто на дії одного суб'єкта, який передає майно, виконує роботу, надає послуги, мають бути однаковими дії другого суб'єкта, який платить таку ж вартість грошима. За таких умов відбувається обмін майна на гроші [5, с. 4]. Їхні учасники є рівними у правах, не залежать один від одного та не мають адміністративної або іншої владної підпорядкованості, оскільки є самостійними товаровласниками [10, с. 179].

Отже, як бачимо, майнові відносини, головним чином, мають грошовий характер, а інші, такі як бюджетні, фінансові, земельні, адміністративні, не входять до складу цивільного права та не врегульовуються ним.

На основі вказаного можемо зазначити, що майнові відносини за своїм змістом поділяються на три групи:

- а) відносини власності;
- б) відносини у сфері товарообігу;
- в) майново-організаційні відносини.

Перша група – відносини власності – відображає існуючий розподіл матеріальних благ (засобів і продуктів виробництва) між певними особами (громадянами, юридичними особами, державою, територіальними громадами та іншими соціальними утвореннями). Вони мають статичний характер, бо закріплюють належність матеріальних благ відповідним власникам [8].

Відомо, що дослідження відносин власності пов'язане з розкриттям власності як економічної категорії. В юридичній літературі є кілька визначень власності, а саме:

а) власність визначається як привласнення індивідом або певним колективом засобів і продуктів виробництва через певну суспільну форму;

б) власність – це відношення особи до речі, яка їй належить, як до своєї. У свою чергу, це проявляється у володінні, користуванні й розпорядженні нею, а також в усуненні втручання всіх третіх осіб у власність певної особи.

На нашу думку, саме друге визначення власності є більш повним. Адже в ньому відображається і розкривається момент присвоєння (привласнення) речі, хоча про це у визначенні сказано іншими словами, а саме: відношення особи до належної їй речі, як до своєї. Також дане визначення, на відміну від першого, визначає економічний зміст власності через категорії володіння, користування і розпорядження. Крім того, варта уваги ідея, що ступінь присвоєння (привласнення) матеріальних благ, що мають відповідні особи, може бути різним. Сама ідея виокремлює такі поняття, як «своє» та «чуже». Наприклад, власник володіє «своїм» будинком, а орендар користується «чужим» майном.

Таким чином, у підсумку виходить, що відносини власності і власність – це органічно взаємопов'язані категорії. Відношення власника до речі, як до своєї виражає відносини власності між цим власником і всіма іншими суб'єктами (громадянами, організаціями, державою, територіальними громадами і різними соціальними утвореннями) з приводу даної речі. Виокремлення «своїх» і «чужих» речей визнає появу суспільних відносин між людьми, в рамках яких здійснюється присвоєння матеріальних благ різного ступеня (отримання у власність, у користування та ін.) [8].

На нашу думку, необхідно відзначити, що залежно від існуючих форм власності такі відносини поділяються на відносини:

- а) приватної власності громадян;
- б) колективної власності юридичних осіб;
- в) державної власності;
- г) комунальної власності територіальних громад (ст. 41 Конституції України 1996 р., далі – Конституція України) [1].

Особливе місце займають відносини власності українського народу (ст. 13 Конституції України) [1].

Щодо майнових відносин у галузі товарообігу, то до них відносять відносини, пов'язані з переходом матеріальних благ від одного суб'єкта (ів) (виробників матеріальних благ) до іншого(их) (споживачів матеріальних благ), а саме майнові відносини, що виникають з договорів купівлі-продажу, поставки. По-іншому їх прийнято називати товарно-грошо-

вими, бо вони виникають на базі товарного виробництва і відзеркалюють рух товарів від виробника (чи посередника) до споживача, який сплачує за них гроші або інший еквівалент. Товарне виробництво використовують для створення матеріальної заінтересованості трудових колективів державних підприємств, кооперативів, господарських товариств, окремих громадян, трудових, селянських господарств у результатах своєї діяльності. В умовах товарного виробництва діє закон вартості, і тому ці відносини мають оплатний характер. Якщо порівняти відносини власності й товарно-грошові, то можемо дійти висновку, що перші відображають статику власності, а другі – її динаміку [8].

До основних ознак товарно-грошових відносин відносять:

– еквівалентно-платний характер, тобто в товарно-грошових відносинах відбувається обмін рівних вартостей: дії продавця, який передає майно у власність, відповідають дії покупця, який платить відповідні грошові суми;

– майнова відокремленість учасників відносин. Для прикладу: майно державних організацій, які мають права юридичної особи, відокремлено від майна інших державних і кооперативних організацій та від майна окремих громадян, трудових і селянських господарств;

– учасники цих відносин є або власниками майна, або особами, що володіють ним на праві повного користування чи на праві оперативного управління [10, с. 79].

Висновки. Таким чином, зазначимо, що перші дві групи регулюються цивільним правом, а третя – нормами інших галузей права. Д. Боброва вказує на те, що необхідно розглядати лише два інститути, а саме: право власності та зобов'язальне право. Але ж до предмета цивільного права входять й інші майнові відносини, викликані до життя творчою діяльністю або іншими обставинами (спадкоємство за законом або за заповітом). Організаційний момент майново-організаційних відносин має місце практично у всіх відносинах між учасниками правовідносин. Прихильники вартісного (товарно-грошового) характеру відносин, які регулює цивільне право, мають труднощі під час пояснення того, чому норми даної галузі регулюють такі майнові відносини, які безпосередньо не пов'язуються з грошовим обігом, і тому їх не можна назвати товарно-грошовими (відносини з обміну речами, дарування тощо). Пояснюється все тим, що товарно-грошові відносини мають вартісний характер та є схожими за суттю з товарними [5]. Оскільки основою приватного права є приватний інтерес, відносини, що виникають між суб'єктами, є приватними і майновими відносинами. Останні можуть бути платними та безоплатними. Зрозуміло, що майновий інтерес перебуває за межами правового регулювання, але він є основою мотивації поведінки осіб, яка породжує відносини, що є предметом цивільного права.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Алексеев С.С. Предмет советского социалистического гражданского права. Свердловск., Изд-во СЮИ. 1959. С. 190.
4. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. М.: Госюриздат, 1963. 198 с.

5. Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Украины: в 2-х частях. / А.А. Пушкин, В.М. Самойленко, Р.Б. Шишка и др.; под ред. проф. А.А. Пушкина, доц. В.М. Самойленко. Х.: Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. Часть I. 440 с.
6. Дозорцев А.В. О предмете советского гражданского права. Советское государство и право. 1954. № 7. С. 104–108.
7. Єгоров Н.Д. Цивільно-правове регулювання суспільних відносин: єдність і диференціація. Л., 1988. С. 16–17.
8. Майнові та земельні відносини, їх нормативно-правова база. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-6142-1.html>
9. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довієрт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1. С. 78–86.
10. Цивільне право України: навч. посіб. / За ред. О.В. Дзери, та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. Ч. 2. 797 с.
11. Цивільне право України. Академічний курс: підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 2. Особлива частина. 408 с.

Белоус Т. И. Общая характеристика правового регулирования имущественных отношений на современном этапе развития общества

Аннотация. В данной статье рассмотрено правовое регулирование имущественных правоотношений, исследованы их признаки и виды, представлена их краткая характеристика. Исследованы нерешенные вопросы и их усовершенствование.

Ключевые слова: гражданское право, имущественные отношения, собственность, владение, пользование, распоряжение, субъекты, права, обязанности.

Bilous T. General characteristics of legal regulation of property relations at the present stage of development of society

Summary. In this article the legal regulation of property relations is considered, their features and types are investigated. Their brief characterization is given. Unresolved issues and their improvement are investigated.

Key words: civil law, property relations, ownership, possession, use, disposal, subjects, rights, duties.